

RELIGIJA U SAVREMENOM DRUŠTVU

Međunarodna naučna konferencija

„Religija i crkva u duhovnim i socio-političkim
promenama savremenog sveta“

Srebrno jezero (Veliko Gradište) 19. i 20. maj 2017.

Милан Благојевић

Факултет политичких наука

Београд

ОЖИВЉАВАЊЕ КОНЗЕРВАТИВИЗМА НОВЕ ЕВРОПЕ: РЕЛИГИЈА И ПОЛИТИКА У ПОЉСКОЈ

Апстракт: Специфичност значаја религије и цркве у пољској политици и јавном животу је нешто што ову централноевропску државу значајно издаваја од све више глобализованих и атеистичких друштава Запада. Као земља традиционално јаког католицизма и политичке деснице, Пољска је поред осталих држава Вишеградске групе, све више трн у оку либералне Европе и пример који разбија идеолошку униформност Уније. У условима савремених глобалних промена, миграција и ратова на периферији ЕУ простора, разлике између прокламованих европских вредности и фактичких вредности пољског друштва све више долазе до изражаја, што је посебно видљиво када се говори о осетљивим питањима као што су абортус, породица, легализација лаких дрога, геј бракови, однос према политичкој левици, либерализму и од скора, однос према муслиманским мигрантима. Занимљиво је питање које свакако завређује пажњу истраживача, какав све утицај Католичка црква у Пољској има на поменуте проблеме, те да ли ће у скоријој будућности са новим таласима миграције и јачањем деснице у Европи и Америци, агенда католичке и евроскептичне владајуће партије *Право и правда* и осталих десних и клерикалних покрета покренути *домино ефекат* међу конзервативцима Европе?

Кључне речи: Конзервативизам, Католичка црква, имиграција, ислам, *Право и правда*, либерализам, антисемитизам, десни покрети.

Polak - katolik

Говорећи о утицају религије и цркве на пољску политичку културу и јавни живот, на самом почетку требало би појаснити адекватност употребе термина *оживљавање* у контексту појава које заправо никада и нису у потпуности нестале. Историја је показала да је пољски католицизам, чврсто утемељен у националном бићу као један од стубова колективног сећања на догађаје који су обликовали пољску

нацију, почетак XXI века дочекао нимало ослабљен свим геополитичким променама кроз које је Пољска прошла у претходном столећу. Напротив, на овом простору католички морал утиче на политички живот више него у било којој другој НАТО и ЕУ земљи. Таква тврдња постаје очигледна када се погледа званична статистика која говори да се данас, од 38 милиона становника Пољске, преко 94% изјашњава као религиозно, а од тог броја скоро 93% или 33 милиона људи припада Римокатоличкој цркви (Dmochowska, 2016: 115 -116). Да је реч о једној од религијски најхомогенијих држава Европе јасно је када се види да друга најзаступљенија верска заједница, Пољска православна црква, окупља само 0,7% религиозних становника. Истовремено, број Пољака којима религија има мали или никакав значај у животу је мањи од 14%, док оних којима је религија од *средње* и *значајне* важности заједно има око 84% (Central statistical office of Poland, 2016: интернет извор).

Смисао *оживљавања* религијског конзервативизма разумљив је када се укаже на појаву да у друштву чврсто утемељених вредности сличне околности доводе до сличних реакција, без обзира на временски размак између њих. Другим речима, увођење било које савремене, углавном спољне претње било би праћено пробуђеним колективним сећањем на мучеништво и ранији херојски отпор католичких Пољака, тј. реактуелизацијом *Antemurale* мита (видети: Davis, 1997.) Имајући то у виду, ниједна савремена патриотска и про-католичка политичка организација у Пољској неће имати проблема са мобилисањем подршке када се узме у обзир величина конзервативне базе у коју може захватити. Католицизам у Пољској је, као и католицизам у Хрватској или православље у Србији, поред духовне одувек имао и изразиту политичку конотацију, у великој мери захваљујући чињеници да су ове нације за разлику од западних држава много касније доживеле раздвајање цркве од државе (P.Burns, 2009:152) и то углавном нагло и наметнуто. Током периода националног романтизма XIX века, у условима непостојања пољске државе која је 1795. потпала под суверенитет туђинских сила, национални идентитет градио се на бази митологизоване прошлости и заједничке културе. Централно место заједничке културе заузимала је црква, која је допринела да временом дође до изједначавања *пољаштва* са католичанством, будући да су пољски суседи и непријатељи, Немци, Руси и Украјинци, припадали протестантизму, односно православљу (Mach,1997:130). Врло је вероватно да је

данашња нетрпељивост бројних Пољака према мањинама вуче корене из деветнаестовековног убеђења да онај ко није католик не може бити ни прави Пољак, што је такође ситуација коју је згодно поредити са искуствима у балканским државама. Како Пољаци тада нису имали националну државу, она је, по речима проф. Здислава Маха, *постојала само као мит, сећање на прошлост...или као сан о будућности* (Mach,1997:130), те је у процесу изградње нације романтизација славне историје играла велику улогу¹⁴⁹. Такође, као можда кључно за дефинисање пољско-католичког идентитета истиче се тзв. *Антемурале* мит (од лат. *Antermurale christianitatis*, *бедем хришћанства*), веровање да сопствена нација представља твђаву цивилизације, брану од инвазије варварства. Убеђење да је Пољска *тврђава хришћанства* (Davis,1997:145) има дугу историју још од ратова са Татарима, Турцима и православним Русима, а да је *браник Европе* показало се и у XX веку када је пољска армија спасила Европу зауставивши бољшевизам на Висли 1921¹⁵⁰. Такав мит није реткост међу европским народима, и среће се посебно код Мађара и Хрвата и Срба. Са тим у вези је и месијански комплекс, веровање у *мучеништво* сопственог народа, које је најбоље изражено у поемама Адама Мицикијевича кроз став о Пољској као *Христу међу народима*, који подноси жртву библијских размера и страда ради слободе свих народа (Davis, 1997: 150). Идеалу мучеништва допринела су, поред поделе Пољске и романтичарске поезије XIX века, и велика страдања двадесетог: Катински масакр 1940, Варшавски устанак 1944, издаја Британије 1945, па и отпор Цркве и *Солидарности* комунистичкој власти током 80-тих година. Сви поменути фактори указују на чврсту утемељеност Католичке цркве у националном бићу Пољака и на скоро синонимно значење појмова *нација* и *религија* међу њима. Улога вере у обликовању светоназора милиона људи у Пољској је, иако у мањој мери као пре, и даље

¹⁴⁹ Говорећи о томе, ваљало би скренути пажњу на књигу *Intermarium: The Land between the Black and the Baltic Seas* савременог пољско-америчког аутора Марека Јана Кодаквијевича, у којој аутор са доста националног заноса и романтичарског улепшавања говори о Пољско-Литванској државној заједници (1569 -1795) која је представљена као јединствено пространство заједничке културе и вере које је током векова служило као брана Европе против варваризма руских кнежевина (видети: Chodakievich, 2012).

¹⁵⁰ Ово је било и виђење Јозефа Пилсудског, који је такође био заговорник идеје о католичком *Међуморју* (прим.аут)

значајна. Да такво стање представља велики изазов за конкуришуће идеологије које нуде другачије виђење света можда се најбоље изражава кроз анегдоту о изјави самог Јосифа Стаљина по којој би *наметање комунизма Пољској било смислено колико и стављање седла на краву* (P.Burns, 2009: 152).

Јеванђеље, а не Куран

Узевши у обзир такве вредносне основе пољског друштва, јасно је да конзервативно-традиционалистички ставови, подстакнути окидачима спољнополитичке природе налазе на врло плодно тло у Пољској и другим државама средњоевропског културно-цивилизацијског круга, на шта недвосмислено указују истраживања пољског *Центра за истраживање јавног мњења* (CBOS). Према резултатима из 2016, око 74% Пољака је изразито поносно на своје национално порекло, док 69% њих сматра да се под патриотизмом подразумева васпитавање деце у духу религије (CBOS, 2016с: интернет извор). Стога се не треба чудити да централно место политичког живота заузима *Право и правда*, про-католичка партија десног центра¹⁵¹, док ванпарламентарне партије ближе крајњем десном полу политичког спектра, попут изразито милитантне *Свепољске омладине* (*Młodzież Wszechpolska*) или антисемитског *Народног радикалног кампа* (*Obóz Narodowo-Radykalny*) недостатак шире друштвене подршке компензују агресивним уличним кампањама и акцијама, фокусом на фудбалски хулиганизам, као и добро организиованом активношћу на друштвеним мрежама. Порасту популарности деснице, до мере до које је то препознато као проблем у оквиру Европске Уније, допринела су два кључна геополитичка процеса друге деценије XXI века: рат у Украјини од 2014. и повратак Русије на глобалну сцену, и рат у Сирији који је довео до најозбиљније мигрантске кризе у Европи од II св. рата. Томе можемо додати, као геополитички фактор у ширем смислу, притисак ЕУ и

¹⁵¹ На парламентарним изборима 2015. године партија *Prawo i Sprawiedliwość* (PiS) освојила је 234 од 460 места, што јој је омогућило да сама формира владу и представља најубедљивију победу неке пољске партије од пада комунизма. Такође, у актуелном саставу парламента по први пут нема ни једне левичарске партије (Bartyzel, Skolimowski, 2015: интернет извор). Партија има отворену подршку цркве и није необично да свештеници позивају своју паству да гласа за њу на изборима (Cienski, 2016: интернет извор).

њених либералних¹⁵² вредности на пољско друштво у којем, као што је речено, хришћански морал и даље игра кључну улогу. Здружено деловање поменутих фактора у релативно кратком периоду од пар година довело је до изразите хомогенизације десног дела пољског друштва чије је незадовољство данас посебно уочљиво у погледу става према арапским имигрантима, наспрам којих, од свих непољских националних група постоји највећа етничка дистанца.

Табела : Статистика о пољским ставовима о пет најмање позитивно дефинисаних етничких група (фебруар 2017.)

Ставови Пољака према другим народима (%)				
	позитиван	неутралан	негативан	не зна
Руси	31	25	38	6
Румуни	28	28	35	9
Турци	23	25	42	10
Роми	21	23	50	6
Арапи	16	17	59	8

Извор: CBOS, 2017

Истраживање из 2017. показало је очекиване резултате: пољско друштво још увек има изразито негативну слику о муслиманима, чиме се потврђује утемељено мишљење о пољској нацији као *хришћанском бедему* у Европи¹⁵³. Ставови према мигрантима су се погоршали након терористичких напада у Паризу и Бриселу, те је у априлу 2016. године само 2% Пољака сматрало да њихова држава треба да трајно прими

¹⁵² Треба напоменути да се негативно значење *либералног* међу Пољацима односи искључиво на политичка питања људских и мањинских права. У економском смислу, пољско друштво има углавном афирмативан став према слободном тржишту и капитализму док се социјалдемократске идеје сматрају рецидивом *hommo sovieticus* менталитета (Rae, 2016: интернет извор). У Русији примера ради, важи суротно: појам *либерализације* у економском смислу носи негативну конотацију будући да евоцира сећање на транзиционе пљачкашке приватизације током деведесетих (Blagojević, 2012: 225).

¹⁵³ Насупрот томе, у првих пет народа према којима се гаје највеће симпатије су, у складу са очекивним обрасцима пријатељства, остали народи *вишеградског*, тј. средњоевропског културног простора – Чеси, о којима 59% има позитиван став, Словаци (57%) и Мађари (54%). Према подацима из 2016, пољски став према Србима гравитира ка негативној слици: петина Пољака има пријатељски став, док 35% Србе види негативно (CBOS, 2016а: интернет извор).

афричке и блискоисточне мигранте док са друге стране, прихват избеглих из Украјине ужива скоро двотрећинску подршку. Значајан податак је такође, да 58% верује да мигрантска криза може довести до распада ЕУ. Све то указује да је савремена пољска десница епитет претње нацији и националном начину живота преbacила са Јевреја (који су ту непријатну етикету имали углавном током прве половине прошлог века) и комуниста на муслимане, као највидљивију и цивилизацијски најразличитију заједницу вредности од пољско-католичке. Показало се да, као и у другим деловима Европе, конзервативни Пољаци ислам генерално поистовећују са тероризмом, ИСИС-ом, шеријатом, криминалом, одбијањем интеграције и агресивном експанзијом путем високог наталитета.

Јасно је да ће анти-исламска реторика доминирати агендом екстремних партија, које, збирно гледано, представљају једну од две најзначајније политичке заједнице чијом идеологијом доминира политички национални католицизам (друга би била PiS, која као *mainstream* партија рачуна на ширу подршку). Тако је антиисламска реторика, под слоганом *Пољска бастион Европе*, постала саставни део десничарских церемонија, попут *Пољског марша*, који се од 2009. одржава сваког 11. новембра (Дан независности) и последњих година представља *de facto* најмасовнији екстремно-десни скуп у Европи који привлачи и екстремисте из других земаља (New York Post, 2016: интернет извор). Да је њихов фокус на ксенофобији примећује и Др Рафал Панковски, социолог и оснивач *Никад више*, организације која се бави мониторингом расизма, који истиче и да је тужно то што су екстремни десничари *преотели* пољски национални празник (New York Post, 2016: интернет извор). Савремене десне организације нису изгубиле ни везу са антисемитизмом, па се спорадично на анти-муслиманским митинзима могу чути и антисемитске паролe јер модерни десни покрети, *ONR* и *Свепољска младост* на крају крајева и баштине традицију профашистичких антисемитских организација из тридесетих година XX века. Нетрпељивост према Јеврејима у Пољској није ограничена само на десне организације и навијачке групе, што се види на примеру *Радио Марије*, конзервативне радио станице блиске Редемптористичком црквеном реду која је према извештајима Савета Европе, Стејт Департамента, *Анти-дефамацијске лиге* и *Никад више*, један од најотвореније антисемитских медија у Европи и *највећи заговарач антисемитског дискурса у протеклих 25 година* (Kantor Center, 2017: интернет извор). Отворени говор мржње и негација

холокауста приморали су и саму Католичку цркву да се дистанцира од *Радио Марије* и екстремних становишта које заступа.

Црква против *New Age-a*

Коначно, не треба изгубити из вида да јачању утицаја религије и цркве можда више дорприноси перцепција унутрашњег непријатеља него руска или муслиманска опасност. Парадоксално, црква је током периода комунизма, када је било потребно тражити што више савезника против власти и њених напора да створи социјалистичко друштво, била више инклузивна и мање ригорозна него данас. Пошто би свака додатна унутрашња подела наштетила слици јединствене нације наспрам отуђене атеистичке државе, црква је настојала да сарађује са свим корисним личностима антикомунистичког опредељења, макар они били и либерални интелектуалци који су *по својим верским стајалиштима, уверењима и светоназору, били јако далеко од узорног типа католичког верника* (Mach,1997:133).

Међутим, после краја комунизма Католичка црква се нашла у једној новој ситуацији на коју је била потпуно ненавикнута. У пост-социјалистичком друштву политичког плурализма и потрошачког капитализма, она није више била монополистички ауторитет у образовању моралних начела и погледа на свет. Црква, која је дуго била једина веза Пољака са латинском културом и Западом, открила је да је непријатна нуспојава интеграције са Западом прихватање западних вредности, а то значи да ће сада морати да се такмичи са другим идеологијама у погледу дефинисања онога што ће бити јавни (и приватни) морал. То је њој, као централизованој и *по својој унутрашњој организацији врло недемократској институцији* (Mach,1997:138), тешко пало, те је поново на површину избила стара нетрпељивост према мањинама. Упркос томе што статистике CBOS-а из године у годину показују стабилну базу верника, чињеница је да глобализација доводи до формирања различитих нових, секуларних, наднационалних идентитета над којима верски морал нема утицај, посебно међу млађим *миленијалицима*¹⁵⁴. Логично, либерали, левичари,

¹⁵⁴ Занимљиво је да међу младима између 18 и 24 године који учествују у религијским обредима барем једном недељно, 75% прихвата секс пре брака, 50% нема ништа против развода и 20% подржава абортус (Zielińska, Zwierzdzyński, 2013). То наводи на закључак да могу постојати значајна неслагања између декламоване религиозности и стварних пракси и вредности.

феминисткиње, геј популација или припадници различитих пост-модерних *new age* религија преузели су улогу комуниста као великог непријатеља националног интереса и пољских вредности. Данас црква, иако није моћна да диктира политику као што је покушала раних 90'их, врши кључан утицај са маргина (Cienski, 2016: интернет извор). Католички бискупи се уз помоћ прокатоличких партија, присуством у медијима и утицајем на законодавство (далеко већим него у многим другим државама) боре да спрече легално утемељење вредности којима се противе¹⁵⁵. То се односи на кључна питања као што су абортус и верска настава у школама. Пољски закон о абортусу из 1993. који је већ један од најрестриктивнијих у Европи, уз подршку цркве, премијерке Шидло и Јарослава Качињског био је близу ревизије у скоро потпуну забрану абортуса током 2016, но када је преко 100 000 грађана, углавном жена, бурно протестовало против предлога упадајући и у цркве и прекидајући службу, посланици PiS-а су ипак већински гласали против, док се и Црква званично огласила да га ипак не може подржати¹⁵⁶.

Блиско повезано са тиме је и питање односа према ЛГБТ заједници. Као и у свакој конзервативној средини, верници посматрају хомосексуалност као девијацију, или чак као још само један *Њу Еџи тренд* (Mizielńska, 2001: 287). Црква истиче мајчинство као централну улогу жене која је стуб породице, тј. нације која је и сама представљена у женском роду, кроз икону *Госпе од Јасне Горе*. Сходно томе, међу религиозном јавношћу влада веће неодобравање истополних заједница међу женама него међу мушкарцима. Анкете показују да 46% испитаника не сматра истополне везе друштвено прихватљивим, на супрот 42% оних који прихватају, што је неуобичајно висок проценат ако се узму у обзир ставови о религиозности (Pew research centre, 2013: интернет извор). Ипак, легализација геј бракова, која би захтевала тешко оствариву ревизију члана 18. Устава који дефинише брак као заједницу мушкарца и жене, не делује могуће у догледно време¹⁵⁷.

¹⁵⁵ Примера ради, Епископат Пољске је отворено утицао на гласаче при референдуму о ЕУ чланству, снажно подржавао уношење референце о Богу у Преамбулу Устава Европе, и противио се закону о вештачкој оплодњи (Zielińska, Zwierzdzyński, 2013: 2).

¹⁵⁶ Показало се да је предлог о затворској казни за жене које изврше абортус био превише радикалан и за Цркву и имао је пресудан значај за одбијање иницијативе (BBC, 2016: интернет извор).

¹⁵⁷ Више о питањима односа државе и цркве према хомосексуалцима видети у: Mizielńska, 2001.

Друго питање, верска настава у јавним школама, изазива мање контроверзи од абортуса, но свеједно је камен раздора између верујућих и атеистичких, тј католичких и некатоличких Пољака. Верска настава, уведена инструкцијом министарства без потврде Парламента и претходног дубљег консултовања са мањинама, у основним и средњим школама постоји од 1991. а у обдаништима од 1999, и обавезна је уколико постоји најмање седам заинтересованих ученика. Оно што може бити спорно је то да предавачи, који не морају нужно бити свештеници докле год имају доказ о потребном теолошком образовању, не могу радити без одговарајуће потврде (*missio canonica*) коју у случају Римокатоличке цркве даје одговарајући бискуп диоцезе. То значи да рад предавача подлеже инспекцијском надзору Цркве, односно да се налази ван надзора Министарства образовања, док се сви аспекти наставе финансирају из јавних извора (Zielińska, Zwierżdzyński, 2013:7). Даље, спорна може бити и добровољност, тј. конфликт воље детета и родитеља, прописани минимални број ученика који је дискриминаторан према мањинским верама, неједнак положај ученика у погледу права на изостанке, догматизација деце, присуство хришћанске иконографије у учионицама и др. Питање верске наставе разматрано је пред Уставним судом у неколико наврата, но њена легалност је сваки пут потврђена. Истраживања из 2015. показују да верска настава у школама има већинску подршку 82% популације (CBOS, 2015: интернет извор).

Очито је да у модерној Пољској постоји значајна опозиција политичком ангажману цркве, која обухвата не само *нове* идентитете, оличене у нпр. либералима и феминисткињама, него и одређени број верујућих који истовремено нису против секуларног уређења друштва, што може објаснити извесна неслагања у статистичким извештајима о религиозности и вредностима. Поред различитих НВО, либерали Пољске окупљени су и око либералне *Модерне (Nowoczesna)* и *Грађанске платформе (Platforma Obywatelska)*, главне опозиционе странке чији је бивши лидер Доналд Туск, некадашњи премијер и садашњи председник Европског савета и један од највећих противника политике PiS-а. Реизбор Туска на европску функцију, што су конзервативци покушали да опструишу дистанцирајући се притом од других чланица ЕУ, дочекан је са одобравањем од домаћих либерала и са очитим негодовањем десничара, који га посматрају као *корумпираног агента страних интереса* (Rae, 2017: интернет извор). Либерали уживају подршку европских званичника, попут Гаја Верхофштата, вође

групе АЛДЕ у Европском парламенту који се не устручава да ставове PiS-а назове ауторитарним, анти-либералним, анти-демократским и супротним владавини права, као и да Пољска са политиком тренутне власти не би ни била примљена у ЕУ и да треба размотрити извесне санкције у виду привремене суспензије гласања ако се постојеће стање не промени (Politico, 2016: интернет извор). С друге стране, владајућа партија је све усамљенија у Европи, међутим њу то превише и не брине докле год ужива подршку највећег дела бирачког тела. Истраживање Центра за статистику из маја 2016. показује да би PiS на изборима у том тренутку освојио барем дупло више гласова од најјаче опозиционе странке, што се види из приложеног:

Извор: CBOS, 2016 b

Коначно, пољска подршка влади *чврсте руке* није неуобичајна ако се узме у обзир патернализам католичког морала, који увек истиче снажне ауторитете којима се треба повинovati: Бог Отац, Свети отац – папа, отац породице, *отац независности*. На крају крајева, истраживање CBOS-а из 2005. указује на то је преко 50% испитаника сматрало да недемократски начин управљања понекад може бити бољи од демократског¹⁵⁸. Дванаест година касније, нешто више од

¹⁵⁸ На овом примеру би било пригодно истаћи сличност Пољске са Русијом која се у западним медијима најчешће оптужује за ауторитаризам под маском

једне четвртине Пољака (28%) и даље подржава такав став, уз отприлике исти број испитаника којима је свеједно да ли живе у демократији или недемократији (СВОС, 2017: интернет извор). Решеност владе да следи одлучан *суверенистички* пут ослањајући се на јасну подршку већине бирача читава се из става Марека Магиеровског, портпарола председника који тврди да је суштина демократије у слушању преференци својих бирача, као и да *нашу државу воде политичари одговорни пољским бирачима, а не немачким, британским и француским лево-либералним интелектуалцима* (Politico, 2016: интернет извор).

На крају, остаје отворено питање како ће се конзервативни дискурс даље развијати? У овом моменту чини се да глобална збивања иду на руку десно опредељеним политичарима и грађанима. Извесно је да ће *Брегзит* оставити Пољску без блиског савезника у ЕУ, што може још више ојачати спремност деснице да се супротставља евробироократама. С друге стране, победа Доналда Трампа чији антиимигрантски ставови погодују конзервативном мњењу, може значити ће атлантски елемент спољне политике превладати над европским, односно да ће се Пољска више ослањати на Вашингтон него на Брисел у будућности. Како то није једина антилиберална ЕУ држава, уз Виктора Орбана у Мађарској, ХДЗ у Хрватској, *Национални фронт* у Француској који све више добија на популарности и све јаче десне покрете у Италији, Холандији и Шведској, то значи да би комбиновани *уцењивачки потенцијал* ових држава у односу на европску политику и законодавство могао бити од пресудног значаја. Ако томе додамо дешавања у Украјини и чињеницу да се рату у Сирији још увек не назире крај и да потенцијално највећи талас миграција зависи од воље Реџепа Тајипа Ердогана тј. европске попустљивости према њему, намеће се закључак да ће заговорници либералне политичке мисли међу Пољацима у блиској будућности бити у дефанзиви.

демократије. (Blagojević, 2012: 223). Управо таква сличност може потврдити да наслеђена политичка култура, улога религије у националном идентитету и заједничка перцепција претње воде ка једном специфичном *образцу ауторитарности* који је чест случај на простору Централне и Источне Европе.

Литература

“75,000 far-right nationalists march on Poland’s Independence Day”, (11.11.2016), *New York Post* (<http://nypost.com/2016/11/11/75000-far-right-nationalists-march-on-polands-independence-day/>)

“A presentation by Dr Rafal Pankowski, from the Polish association ‘NEVER AGAIN’, at the Kantor Center” (2017.) *Kantor Center for the Study of Contemporary European Jewry*, (<http://www.kantorcenter.tau.ac.il/event/presentation-dr-rafal-pankowski-polish-association-%E2%80%98never-again%E2%80%99-kantor-center>)

“Is Poland a failing democracy?” (13.1.2016), *Politico* (<http://www.politico.eu/article/poland-democracy-failing-pis-law-and-justice-media-rule-of-law/>)

“Poland abortion: Parliament rejects near-total ban”, (6.10.2016), *BBC* (<http://www.bbc.com/news/world-europe-37573938>)

“The Global Divide on Homosexuality” (4.6.2013), *Pew research centre* (<http://www.pewglobal.org/2013/06/04/the-global-divide-on-homosexuality/>)

Bartyzel, Dorota и Skolimowski, Piotr (25.10.2015), “Poland Hands Unprecedented Ballot Win to Conservative Party”, *Bloomberg* (<https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-10-25/poland-ousts-government-as-law-justice-gains-historic-majority>)

Blagojević, Milan (2012), “Oligarsi u ruskoj politici”, у: *Glasnik za društvene nauke*, бр. 4/2012, стр. 217-228.

CBOS, (2015), “Polish public opinion 4/2015”, (http://www.cbos.pl/PL/publikacje/public_opinion/2015/04_2015.pdf)

CBOS, (2016a), “Polish public opinion 4/2016”, (http://www.cbos.pl/PL/publikacje/public_opinion/2016/04_2016.pdf)

CBOS, (2016b), “Polish public opinion 5/2016”, (http://www.cbos.pl/PL/publikacje/public_opinion/2016/05_2016.pdf)

CBOS, (2016c), “Polish public opinion 11/2016”, (http://www.cbos.pl/PL/publikacje/public_opinion/2016/11_2016.pdf)

CBOS, (2017), “Polish public opinion 2/2017”, (http://www.cbos.pl/PL/publikacje/public_opinion/2017/02_2017.pdf)

Central statistical office of Poland, (22.12.2016), “Infographic- Religiousness of polish inhabitants” (<http://stat.gov.pl/en/infographics-and-widgets/infographics/infographic-religiousness-of-polish-inhabitants,4,1.html#>)

Chodakiewicz, Marek Jan (2012), *Intermarium: The Land between the Black and the Baltic Seas*, Transaction publishers, New Brunswick (USA) and London (UK)

Ciensi, Jan (5.4.2016.) “Poland’s PiS in bed with Catholic Church, backs abortion ban”, *Politico* (<http://www.politico.eu/article/polands-church-state-alliance-to-ban-abortion/>)

Davies, Norman (1997), “Polish National Mythologies”, y: Hosking, Geoffrey; Schöpflin, George, *Myths and nationhood*, Hurst & Company, London, стр. 141 -158

Dmochowska, Halina (2016), *Concise statistical yearbook of Poland*, Central statistical office, Warsaw;

Mach, Zdzislaw (1997), “Religija i identitet u Srednjoj i Istočnoj Europi”, y: *Politička misao : časopis za politologiju*, 34(4), 129-143.

Mizielńska, Joanna (2001.) “‘The Rest is Silence...’ Polish Nationalism and the Question of Lesbian Existence”, y Davis, Kathy и Zarkov, Dubravka *European Journal of Women’s Studies*, Vol 8, Issue 3, стр. 281 - 297

P.Burns, David, (2009), “The Laying of hands: Pope John Paul II and the Catholic Church’s Political role in Poland Pre-and-Post 1989”, y: R.Blaney, Joseph & P.Zompetti, Joseph, *The rhetoric of Pope John Paul II*, Lexington books, Lahnam, стр. 151-171

Rae, Gavin (22.3.2017) “Poland’s Conservative Nationalism And A Multi-speed Europe”, *Social Europe* (<https://www.socialeurope.eu/2017/03/polands-conservative-nationalism-multi-speed-europe/>)

Rae, Gavin (5.1.2016) “Understanding The Liberal Roots Of Polish Conservatism”, *Social Europe* (<https://www.socialeurope.eu/2016/01/the-liberal-roots-of-polish-conservatism/>)

Zielińska, Katarzyna, и Marcin, Zwierzdzyński (2013), „Religious Education in Poland”, y: Davis, Derek и Miroshnikova, Elena, *The Routledge International Handbook of Religious Education*, Routledge.

Milan Blagojević

***Revival of Conservatism in the New Europe:
Religion and Politics in Poland***

Abstract: What separates Poland from increasingly more globalist and atheist societies of the West is a specific role of religion and church in this Central European country's political and public life. As a country of traditionally strong catholicism and political right, Poland, next to other *Visegrad group* countries, is becoming increasingly more irritant to the liberal Europe as an example that breaks the ideological uniformity of the EU. Influenced by modern global changes, migrations and wars fought in the EU's peripheral space, the differences between EU's proclaimed values and de facto values of polish society are also becoming more obvious, especially when it comes to sensitive issues such as abortion, family, legalization of drugs, gay marriage, attitude towards the political left, liberalism and recently, treatment of muslim refugees. An interesting question that deserves more attention is the extent to which the Catholic Church can influence public opinion on this matters, and will the new waves of migration in the near future along with the rising right in the EU and USA, make the Catholic Church in Poland, the ruling *Law and Justice* party and other right-wing movements so powerfull that they could trigger a *domino effect* among Europe's conservatives?

Key words: Conservatism, Catholic Church, Immigration, Islam, *Law and Justice* party, Liberalism, Antisemitism, Right-wing movements.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

CIP

322(082)
2-67(082)

МЕЂУНАРОДНА научна конференција Религија и Црква у
духовним и социо-политичким променама савременог света
(2017 ; Велико Градиште)

Religija u savremenom društvu [Електронски извор] /
Međunarodna naučna konferencija "Religija i Crkva u duhovnim i
socio-političkim promenama savremenog sveta", Srebno jezero
(Veliko Gradište) 19. i 20. maj 2017. ; [urednik Mirko
Blagojević]. - Beograd : Institut društvenih nauka, 2017 (Beograd :
Razvojno-istraživački centar grafičkog inženjerstva Tehnološko-
metalurškog fakulteta). - 1 електронски оптички диск (CD-
ROM); 12 cm

Системски захтеви: Нису наведени. - Tekst ćir. i lat. - Tiraž 40.

-
Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz
svaki rad. - Abstracts.

ISBN 978-86-7093-199-2

а) Политикологија религије - Зборници б) Религија - Друштво
- Зборници
COBISS.SR-ID 253046284
